

CÂMPUL PÂINII ȘI MONUMENTELE SALE. NAȘTEREA ȘI APUSUL UNUI SIMBOL

CRISTIAN IOAN POPA

Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
cristi72popa@yahoo.com

Cuvinte cheie: capelă, mausoleu, Paul Kinizsi, István Báthory, Șibot, 1479

Keywords: chapel, mausoleum, Paul Kinizsi, István Báthory, Șibot, 1479

În prezentul studiu este rediscutată întreaga problematică ridicată de monumentele comemorative ridicate pe Câmpul Pâinii, în amintirea luptei din 13 octombrie 1479 împotriva turcilor. Sunt discutate localizarea, descrierea, semnificația, datarea acestora. În același timp sunt identificate patru monumente, cu locații diferite: o capelă și un mausoleu, ambele medievale, refăcute mai târziu, o filigorie și un bust, ultimele de epocă modernă. Monumentele sunt discutate în contextul interesului manifestat pentru cultul eroilor luptei.

Introducere

Cândva, *Câmpul Pâinii* rezona cu putere în conștiința oricărui ardelean, eroii luptei de la 1479 beneficiind de lieduri, cântate pe scară largă în Transilvania și Ungaria secolului al XVI-lea¹. O formă a pietății arătate față de cei jertfiți în această cumplită înclăștare turco-creștină s-a manifestat chiar în epocă, la scurt timp după consumarea evenimentului, pentru cinstirea celor căzuți. Inițiativa ridicării unor monumente care să comemoreze faptele și eroii a venit chiar din partea regelui Ungariei, Matia de Hunedoara și a voievodului Transilvaniei, Ștefan Báthory. Cum s-a manifestat în cursul ultimei jumătăți de mileniu acest cult, prin monumentele închinat luptei, vom încerca să reconstituim în cele ce urmează.

Dura înclăștare armată dintre creștini și turci de la 1479 a lăsat pe *Câmpul Pâinii* mii de trupuri ale oștenilor turci, ardeleni sau munteni, întreaga câmpie fiind un întins cimitir. Încă din momentul stingerii luptei, locul a devenit unul dedicat sărbătoririi victoriei². Cu toate că există o literatură, este adevărat nu prea bogată, asupra momentului ce a urmat luptei, continuat cu ridicarea unor monumente care să păstreze vie amintirea victoriei creștine, precizia datelor lasă de dorit. Mai mult, s-a creat chiar o impresie greșită că nu se mai poate aduce nimic nou la cele știute, fapt ce se reflectă suficient de clar în produsele istoriografiei recente, care nu uzează decât într-o mică măsură de informațiile apărute până la finele secolului al XIX-lea.

Lui Leopold Nagy îi aparține prima încercare de tratare specială a problemei monumentelor de pe Câmpul Pâinii prin lucrarea *A kenyérmezei ütközet és emlékszobra (Istoria monumentului de pe Câmpul Pâinii)* din anul 1863³. Referiri vom regăsi, ulterior, în lucrări din veacurile XIX-XX, însă ele se reduc la câteva note laconice⁴.

¹ Szakály, Fodor 1998, p. 332-333.

² Hațegan 1978, p. 261-273, iar mai recent Szakály, Fodor 1998, p. 309-352; Popa 2010, p. 269-306; Veszprémy 2010, p. 33-42; Veszprémy 2011, p. 9-25; Négyesi 2011, p. 27-36; Popa 2011, p. 587-608.

³ Branyitskai Nagy 1863, p. 3-4. Lucrarea a fost prezentată la sesiunea Muzeului Ardelean din 29 ianuarie 1862 (cf. și Dörner 2002, p. 227).

⁴ A se vedea, îndeosebi, Hațegan 1978, p. 273 și nota 76, fig. 4-5; Hațegan 1994, p. 148.

După anul 2000, menționăm studiul nostru preliminar dedicat monumentelor de pe *Câmpul Pâinii*⁵, repunerea în circulație a conținutului manuscrisului lui Leopold Nagy în anul 2002, efort datorat lui A. E. Dörner⁶, contribuția, deloc de neglijată, a profesorului Ioan Mițariu din Șibot, din anul 2004⁷, precum și unele intervenții de popularizare, mai recente, dintre care unele pot crea noi confuzii⁸. Aproape fără excepție, confuziile au vizat atât monumentele medievale, cât și cele ridicate în ultimele două veacuri, având surpriza să constatăm urmările nefaste ale unei documentări sumare. Multe dintre informațiile prezentate mai jos au fost deja publicate de noi, nu demult, unde am încercat să eliminăm cât mai mult posibil erorile apărute mai cu seamă în istoriografia românească. Prezentul studiu beneficiază de completări și imagini care nu au fost cuprinse, în mod deliberat, în lucrarea la care facem referire, ele depășind, în acel context, problematica urmărită⁹.

Monumentele medievale și refacerile lor

Capela (sf. sec. XV)

Dacă ar fi să dăm crezare cronicarului Nicolaus Olahus – și avem toate motivele să o facem –, capela s-a ridicat pe locul în care voievodul Ștefan Báthory a căzut de pe calul său rănit și a fost salvat de un anume Antal, „*spre veșnica pomenire a acestui fapt*”¹⁰. După alte opinii, pe care le regăsim la Leopold Nagy¹¹ și Ioan Hațegan¹², capela ar fi fost ridicată din dorința și porunca regelui Matia de Hunedoara pe banii visteriei regale. Probabil demne de crezare sunt relatările lui Olahus, întrucât pe locul capelei nu se află nicio movilă ce ar putea sugera un mormânt colectiv. Recunoștința voievodului a fost cu siguranță mare, în raport direct cu episodul în care era să își piardă viața. Dovadă în acest sens stă și inscripția pe care acesta, ca pelerin, a ridicat-o în basilica de la Casa Sfântă din Loreto (Italia). Pe monument este reprezentat Báthory stând în genunchi în fața Fecioarei Maria, alături de o inscripție dedicată în cinstea lui Iisus și Fecioarei Maria pentru că l-au ajutat să scape teafăr dintr-un mare pericol în anul 1479¹³.

⁵ Popa 2001, p. 202-206.

⁶ Dörner 2002, p. 225-228.

⁷ Mițariu 2004, p. 54, 58-60.

⁸ De pildă, Gelu Munteanu, *Monumentul de la Cugir (Bătălia de la Câmpul Pâinii, din 13 octombrie 1479)*, <http://www.medievistica.ro/texte/tribuna/opinii%20libere/CampulPainii/CampulPainii.htm>, cu greșeli de localizare a monumentului, dar și de informare sau interpretare. Tot pentru o prezentă online a temei, a se vedea articolele unor bloggeri, cu informații mai corecte: *Onoare războinicului*, pe <http://www.septemcastra.ro/index.php/2010/01/onoare-razboinicului> (accesat la data de 20.06.2011) și *A' csata, az a' dicső, az a' nagy 1479. octób.13d mene véghez*, pe <http://fonteshungariae.blogspot.com/2010/05/kenyer-mezeje-i.html#comment-form> și http://arche-o.nolblog.hu/archives/2010/05/14/KENYER_MEZEJE_I (accesate la data de 12.12.2011).

⁹ Popa 2011, p. 609-613, fig. 126-130.

¹⁰ Călători străini 1968, p. 493. De precizat că termenul de „capelă” prezent în lucrarea citată nu este întâlnit în toate edițiile traducerilor din Olahus. El mai apare și în ediția îngrijită de I. S. Firu și C. Albu (Olahus 1968, p. 124), precum și în traducerea lui Antal Gyöngyvér: „în locul unde căzuse a ridicat mai târziu o *capelă* (s.n.) (Olahus 1999, p. 103). În prezentarea textului la Ioan Lupaș apare traducerea: „iar în memoria acestei întâmplări ridică o *biseriicuță* (s.n.) în locul unde căzuse” (Lupaș 1933, p. 12). În traducerea mai recentă a Mariei Capoianu avem următoarea versiune: „în locul în care căzuse de pe cal a ridicat un mic *sanctuar* (s.n.)” (Olahus 2002, p. 161). Originalul în limba latină ne spune așa: „*in eo, quo deciderat loco, facellum poftea aedificauit, huius rei, perpetuum monumentum*” (Olahus 1763, p. 68).

¹¹ Branyitskai Nagy 1863, p. 3.

¹² Hațegan 1978, p. 273, nota 76; Hațegan 1994, p. 148.

¹³ Inscripția are următorul text: „A nagyságos Báthory István ispán [emeltette] az istennek és szülőanjának, Máriának tiszteletére azon okból, hogy 1479-ben bizonyos igen nagy veszélyből

Capela a fost ridicată pe banii vistieriei, fiind înzestrată, încă de la început, cu anumite privilegii. Ea a fost dată spre grijă Sfatului orășenesc din Orăștie, întreținerea monumentului căzând în sarcina magistratului de Orăștie, care trebuia să aloce anual suma de 100 fl. Aici, în fiecare an, erau oficiate slujbe pentru pomenirea eroilor luptei¹⁴.

Datele care privesc capela sunt extrem de sumare. De pildă, în secolul ce a urmat ridicării sale nu beneficiem de nicio mărturie scrisă care să îi ateste existența. Abia după mijlocul veacului al XVI-lea, capela este amintită de către cancelarul Transilvaniei, Farkas Bethlen¹⁵. Peste un veac, cândva între anii 1684-1688, Gheorghe Brancovici amintește în a sa *Cronică românească* unul dintre monumentele de pe *Câmpul Pâinii*, afirmând că: „acolo și până în ziua de astăzi se vede un turn, făcut din zidituri de piatră, ca să fie semn unde căzuse prințepsul”. Într-o altă variantă a lucrării manuscrise, semnalată de editori, se vorbește de „turnul movilii, sămnu războiului, unde au căzut prințul Bator Iștvan”¹⁶. Astfel, cu toate că autorul sârb face referire expresă, precum Olahus, la locul ales de Báthory pentru ridicarea capelei pe locul unde căzuse în luptă, asocierea monumentului cu o movilă, face posibilă și o confuzie cu marea movilă funerară, aflată spre vest.

Problemele financiare cu care se confruntau autoritățile orăștiene la finele veacului al XVII-lea se vor repercuta și asupra soartei capelei, care se va degrada rapid. Pe lângă aspectul financiar invocat de noi, probabil că nu mai exista nici interesul alocării sumei pe care magistratul Orăștiei era obligat să o asigure¹⁷. Pe fondul acestei situații, de neînchipuit cu două veacuri în urmă, tezaurarul Ștefan Apor va întocmi o scrisoare adresată pe 9 mai 1696 conducerii Orăștiei prin care cerea cu fermitate salvarea, ce se mai putea, și restaurarea capelei¹⁸. Din această relatare ne putem da seama că era necesară o reparație de proporții. Informațiile furnizate de Leopold Nagy ne permit să afirmăm că restaurarea a fost realizată, dar construcția nu a supraviețuit mai mult de un veac. Starea deplorabilă în care ajunsese capela – și pe fondul dezastrului financiar pentru scaunul Orăștiei din jurul anului 1700¹⁹ – l-a determinat pe Eperjesi Gergely, judele regal al Orăștiei, să dispună în anul 1780 demolarea ei²⁰. Dar odiseea capelei din *Câmpul Pâinii* nu se termină aici. O parte din materialele recuperate au fost utilizate pentru ridicarea podului de peste râul Cugir și pentru construirea

megaszabadítottatott” (Szakály, Fodor 1998, p. 334). Voievodul a mai făcut donații capelei din Loreto, în anul 1489. De asemenea, susținut de franciscani, a ridicat două biserici, în care pe pereții acestora puteau fi admirate armele capturate turcilor în luptă (Kruppa 2010, p. 339).

¹⁴ Hațegan 1994, p. 148; Dörner 2002, p. 227-228.

¹⁵ Szakály, Fodor 1998, p. 334, nota 93.

¹⁶ Brancovici 1987, p. 70.

¹⁷ Iliescu, Istrate 1974, p. 58; Dörner 2002, p. 228.

¹⁸ Textul scrisorii, văzut într-o copie în manuscrisele tatălui său de către Leopold Nagy, a fost publicat de către acesta și, pentru însemnătatea sa, îl reproducem aici în versiunea oferită de autorul orăștian: „Szolgálok Istentől kegyelmednek minden jókat kívánok! Ugy értem, ezen boldog emlékeztető s az emberek között halhatatlan híru Báthory István at Kenyérmezején a pogányság ellen dicsőséges harczának, diadalmának, örök monumentumára épített kápolna egész ruinába vagyon, holott pedig vi privilegii azon kápolnát eleitől fogva kgtk kellett restauráltatni - ugy én is mint eő felségének Erdélyi királyi Thesaurarius ex officio intem, kérem sőt autoritate mihi benignissime concessa parancsolom is kldgk, hogy minden haladék nélkül a praemittált kápolnát rastauráltatván, bazsendelyeztesse, ugy hogy a mikor roved napon az eo felsége Hadai arra felé kimennek, kéezen találja - különben ha klmd negligálja magoknak tulajdonítsák vakmerőségének büntetésit - Isten kglmteket éltesse jó egészségben. Kolozsvár 9-a Maji 1696. Szolgálok jó akarója, G. Apor István m. p.” (Branyitskai Nagy 1863, p. 3-4).

¹⁹ Dörner 1991, p. 206-207.

²⁰ Branyitskai Nagy 1863, p. 3.

hanului din vecinătatea sa²¹. La scurt timp, în anul 1798, contele Ignațiu Batthyány ridică o nouă capelă care, la rându-i, are aceeași viață efemeră²². După moartea contelui este demolată și cu pietrele din ea se ridică o moară²³.

O problemă ce se cere a fi rezolvată este cea a amplasamentului capelei. Întrucât s-au creat adeseori confuzii între ea și monumentul comemorativ s-a strecurat și informația, credem greșită, că locația sa era peste movila cu trupurile celor căzuți în luptă. Cum cele mai multe detalii se opun acestei interpretări considerăm că locul capelei era la o depărtare apreciabilă de movila funerară. El poate fi plasat la intersecția actuală dintre șoseaua națională și șoseaua Șibot-Cugir, pe partea dreaptă a acesteia din urmă. Vin să o confirme o serie de detalii care converg către această apreciere. În primul rând, ipoteza este susținută de hărțile iosefine întocmite la mijlocul veacului al XVIII-lea. Pe una dintre acestea (1779) locul respectiv este marcat cu o cruce și explicația *Capela Destructa*, separat de mormântul colectiv (fig. 7). Localizarea și explicația similară (*Zerfal Capelle*) se repetă pe o altă hartă, din perioada 1769-1785²⁴ (fig. 8). Corectitudinea izvoarelor cartografice invocate este susținută și de notele de călătorie ale italianului Domenico Sestini care, în anul 1780, în drum spre Orăștie afirma că: „După ce se trece de poșta de la Șibot²⁵, se vede pe câmp un fel de capelă cam ruinată care a fost înălțată pentru a păstra în ea rămășițele generalului Paul [...]”²⁶.

Cu toate datele confuze privitoare la rosturile capelei amintite de Sestini, se pare că acesta reușise să o vadă și să lase o ultimă descriere a capelei înainte ca ea să fie demolată. Mai mult, chiar la 1816²⁷, apoi la 1837 se spune că ruinele vechii capele mai puteau fi văzute²⁸, dar ele trebuie să fi fost, posibil, în asociere cu resturile noilor monumente ridicate în epoca modernă. Cum la momentul ridicării hărților iosefine, cât și al călătoriei lui Domenico Sestini sunt specificate, în paralel, atât capela cât și hanul putem bănuși că la ridicarea celui din urmă au fost folosite spoliile din construcția încă în picioare. Probabil că ultimele ruine vor fi utilizate doar pentru ridicarea podului de peste râul Cugir. Vecinătatea capelei cu hanul, cât și cu râul Cugir, de care o despărțea doar 350 m constituie un alt argument că referirile la spoliile medievale au ca obiect capela și nu mausoleul, ultimul aflat la o depărtare mult prea mare (cca. 2,5 km). Se spune că, în jurul anului 1800, pe locul fostei capele, sau mai degrabă lângă aceasta, a fost ridicată o cruce masivă din piatră, care a dăinuit până după mijlocul secolului trecut, când a fost distrusă și soclul turnat în noua șosea amenajată spre localitatea Cugir²⁹.

Un ultim efort de refacere a capelei l-am identificat în anul 1885, când Dr. Sólyom-Fekete Ferencz, vicepreședintele Societății istorice și arheologice a comitatului Hunedoara³⁰, propunea reconstituirea resturilor capelei, inițiativă rămasă nematerializată³¹.

²¹ Branyitskai Nagy 1863, p. 3; vezi și Hațegan 1994, p. 148; Léstyán 2000, p. 60; Dörner 2002, p. 228.

²² Döbrentei 1816, p. 185.

²³ Kővári 1866, p. 322.

²⁴ Aufnachsmkarte des Grossfürstentum Siebenbürgen (1769-1773), Österreichisches Staatarchiv Wien, Kriegsarchiv, cota: B IX a, folia 185.

²⁵ În original „Sibak o Shabot”.

²⁶ Călători străini 2000, p. 371.

²⁷ Döbrentei 1816, p. 185.

²⁸ Fabini 1998, p. 769.

²⁹ Mițariu 2004, p. 23, 190.

³⁰ Despre activitatea prodigioasă depusă de Sólyom-Fekete Ferencz în beneficiul amintitei societăți, în perioada respectivă, vezi Bodó 2012, p. 371-383.

³¹ Müemlékei 1906, p. 391.

Mausoleul (sf. sec. XV)

După sfârșitul luptei din octombrie 1479 și sărbătorirea victoriei oștilor ardeleni și a celor conduse de Paul Kinizsi, *Câmpul Pâinii* trebuie să fi arătat ca un imens cimitir. Miile de leșuri trebuiau adunate și înhumate. Pentru marea majoritate a celor morți s-a ales înhumarea în morminte comune, peste care s-au ridicat movile de pământ risipite astăzi în câmpia din hotarul localităților Șibot și Aurel Vlaicu³². Martorul sas, participant la lupta din 1479, spunea că lui Paul Kinizsi i-a luat o zi întreagă să înconjoare călare locul bătăliei și tabăra soldaților³³, fapt ce sugerează întinderea mare a ariei conflictului. La câteva zeci de ani după bătălie, pe câmp puteau fi văzute mai multe movile ridicate peste cei morți³⁴. Din porunca voievodului Ștefan Báthory sau a lui Matia de Hunedoara, deasupra uneia dintre movilele în care se aflau îngropați o parte a celor căzuți pe câmpul de luptă va fi ridicat un monument comemorativ care să amintească de sacrificiile și vitejia oștirii creștine. Totuși, nu toți cei căzuți pe câmpul de luptă au fost înhumați aici. O știm aceasta, de pildă, de la Nicolaus Olahus, care ne-a relatat modul în care voievodul Transilvaniei s-a îngrijit de recuperarea și înmormântarea soldaților săi căzuți pe *Câmpul Pâinii*: „În căutarea trupurilor lor a plecat și el când le-a adus înapoi cu alai de înmormântare la Alba Iulia, care se află cam la vreo trei mile depărtare de această câmpie. Atât de mare a fost pietatea acestui bărbat vrednic față de <ostași> săi uciși de dușmani în apărarea patriei”³⁵.

Despre acest mausoleu știm, paradoxal comparativ cu capela, prea puține. Atât lipsa unor date concrete privitoare la monument, cât și confuziile generate de istoriografia săsească a secolului al XIX-lea, perpetuate până în prezent, fac din acest demers unul deloc facil. După cum am văzut mai sus, documentele medievale trebuie raportate, probabil exclusiv, la capela ridicată de Ștefan Báthory. Ne rămâne să apelăm, complementar, ca ultimă soluție, la izvoarele cartografice, toponimie și la memoria colectivă.

Tradiția orală localizează monumentul pe movila ce se află în apropierea hotarului dintre localitățile Șibot și Aurel Vlaicu, la sud de DE 64³⁶. Movila este cea mai mare dintre cele păstrate și domină întinsul șesului prin dimensiunile sale³⁷ (fig. 5), fiind ridicată la marginea fostului drum principal (*Drumul Mare*) care străbătea în Evul mediu *Câmpul Pâinii*. În prima jumătate a secolului al XX-lea, un sătean din Șibot răspundea la una dintre întrebările anchetei lui Gheorghe Pavelescu privitoare la evenimentul de la 1479 în următorul mod: „Astăzi se mai cunosc urmele locurilor unde s-or îngropat morții, pe marginea drumului de țară, lângă locul numit Cânepiști. Că s-au îngropat acolo și ceilalți căzuți din alte neamuri, nu se știe”³⁸.

Ioan Mițariu consemnează și el tradiția orală a șibotenilor, care însă localizează sub această movilă doar trupurile turcilor căzuți în luptă³⁹. Locul mormântului colectiv

³² Privind problema strict din punct de vedere arheologic, trebuie spus că cercetarea unei astfel de movile poate oferi șansa, extrem de rară, de datare foarte precisă nu doar a momentului înhumărilor, ci și a artefactelor aflate în asociere în aceste morminte (și care pot fi foarte variate ca proveniență).

³³ Szakály, Fodor 1998, p. 349 (anexa II).

³⁴ Szakály, Fodor 1998, p. 330.

³⁵ Călători străini 2000, p. 493.

³⁶ Deasupra acesteia astăzi nu se pot observa niciun fel de urme de interes istorico-arheologic, cu toate că ele ar fi fost vizibile, cândva, cu ocazia arăturilor repetate (Mițariu 2004, p. 54). Spre răsărit, la o distanță nu foarte mare se observă o alveolă puternică a terenului, de unde se pare că a fost excavat pământul necesar ridicării movilei (vezi informația și la Mițariu 2004, p. 53).

³⁷ Movila are dimensiunile de cca. 25 x 25 m și înălțimea de cca. 5 m.

³⁸ Pavelescu 1997, p. 89.

³⁹ Mițariu 2004, p. 52-53.

este precizat explicit și de izvoarele cartografice austriece din secolul al XVIII-lea. Pe o hartă din anul 1779 (la 300 de ani de la luptă) apare menționat un *Mausoleum districtum*, indicat prin două săbii încrucișate și anul 1479, corespunzător anului bătăliei de pe Câmpul Pâinii⁴⁰ (fig. 7). Pe o altă hartă, contemporană (1763-1785), alături de însemnul săbiilor încrucișate și a unei cruci din piatră stă scris următorul text: „Ruiniertes Mausoleum 1479. Zwischen Bathori István und denen Türken”; în vecinătate apare figurată și o cruce de lemn (fig. 8). Conform acestei din urmă hărți, mausoleul era în ruină, dar încă vizibil după mijlocul secolului al XVIII-lea, iar pe movilă trebuie să fi fost ridicată crucea de piatră figurată de topografii austriece. Cert este că ambele surse cartografice fac distincția între mausoleu și capelă și le localizează pe teren exact așa cum se păstrează ele și în memoria colectivă a localnicilor. Hărțile anterioare cartografierii iosefine nu ne sunt de mare folos. O excepție, fără foarte mare relevanță din cauza unor imprecizii de localizare și acuratețe a toponimiei, este harta lui Emanuel Stenghri, *Descriptio ac delineatio totius Hungariae et Transylvaniae*, din 1664. Pe aceasta figurează Câmpul Pâinii - cu numele stâlcit de *Konjermezen*, greșit situat la sud-vest de Orăștie - alături de un monument în vinietă (fig. 1/1). Același detaliu, stilizat în alt mod, dar plasat tot pe o înălțime, regăsim și pe o altă hartă, din același an, operă a cartografului Jakob von Sandrart⁴¹ sau altele contemporane ori apropiate în timp, copiate desigur între ele (ca, de pildă, cele ale lui M. Stier și M. Endtez) (fig. 1/2). Deci, se pare, la acea dată, și anterior acesteia, mausoleul încă mai atrăgea atenția cartografilor.

Fig. 1. Figurarea stilizată a mausoleului de pe Câmpul Pâinii pe harta lui Emanuel Stenghri, *Descriptio ac delineatio totius Hungariae et Transylvaniae*, din 1664 (1) și pe cea a cartografilor M. Stier și M. Endtez (1687) (2)

Tot tradiția colectivă, la care facem din nou apel, ne aduce un detaliu în plus, legat de aspectul monumentului. Astfel, o informație culeasă de Gheorghe Pavelescu de la un locuitor al Șibotului, într-o anchetă întreprinsă în anul 1933, ne spune că, pe locul luptei „s-o zidit un chip al lui Pavel Chinezul. Care chip o stat până la anul 1848 în vigoare, când revoluționarii unguri l-or nimicit, fiindcă avea inscripția în trei limbi”⁴².

⁴⁰ Aufnachmskarte des Grossfürstentum Siebenbürgen (1769-1773), Österreichisches Staatarchiv Wien, Kriegsarchiv, cota: B IX a, folia 185.

⁴¹ Jakob von Sandrart, *Neue Land-Tafel von Hungarn und dessen incorporirten Königreichen und Provinzen, auß den besten Mappen verfertigt und gebessert*, Nürnberg, 1664.

⁴² Pavelescu 1997, p. 89. Referitor la prezența inscripției, greu totuși de confirmat, aceasta putea să aparțină monumentului târziu, distrus la 1848-1849, însă cea din urmă este cunoscută, fiind redactată în limba latină (Branyitskai Nagy 1863, p. 4, vezi și Dörner 2002, p. 228). Totuși, obiceiul gravării unei

În condițiile în care nu avem nici cea mai mică bănuială asupra aspectului monumentului ridicat în Evul mediu, această relatare o consemnăm doar ca atare. Totuși, în mai multe documente, datate între anii 1844-1868, în care se face referire la pământurile bisericești ale Șibotului, am identificat toponimele *La Chipu* (*La Chipu Rendu Belti*)⁴³, cu variantele *La Cypu Rendu Belti*⁴⁴ și *La Typu* (*În Hotaru din Szusz*), *La Tyipu Sibothului*⁴⁵, *Pamântul la Tyepu Sibothului*⁴⁶, *Holda in Rindu Tyipului*⁴⁷ ultimele, cel mai probabil, transcrise greșit, reconfirmate de toponimia hărții cadastrale a Șibotului din anul 1853, unde apare consemnat locul *La Kipu/La Kimpu*⁴⁸. Toponimul acoperă și astăzi zona movilei pe care s-a ridicat monumentul. Dacă topicul reflectă tradiția șibotenilor asupra înfățișării primului monument, acest lucru poate fi cu greu dovedit în momentul de față⁴⁹. Existența unei reprezentări medievale care să-l înfățișeze pe comitele Timișoarei pare, în condiții normale, improbabilă, putând fi vorba, posibil, de o iconografie cu tematică creștină asociată mormântului colectiv.

Tot în legătură cu evenimentul de pe *Câmpul Pâinii* ar putea sta o descoperire semnalată recent. Este vorba despre un stâlp din piatră „cu o semilună și o scriere în turcește” localizat destul de vag, undeva între vârful *Glodului* (Călene) și valea Cioarei, deci în zona deluroasă. Piesa, văzută cu mult timp în urmă, astăzi nu știm dacă mai poate fi verificată⁵⁰, iar natura ei insolită lasă loc multor semne de întrebare.

Monumentele moderne

Monumentul din anul 1820

Primul „urmaș” direct al monumentelor medievale ridicat în amintirea luptei de la 1479 ar fi fost inaugurat în anul 1818. În opinia noastră, însă, această dată este greșită, cel mai probabil monumentul fiind inaugurat abia în 1820. Edificarea sa a fost posibilă datorită inițiativei și insistențelor preotului reformat Nagy Sándor, care a purtat o corespondență de convingere mai întâi cu guvernatorul Transilvaniei, apoi și cu împăratul Francisc I. În cele din urmă, și cu contribuția unor intelectuali din Orăștie, monumentul a fost ridicat⁵¹, se pare pe locul fostei capele a lui Báthory. Deși avea o înălțime apreciată la cinci stânjeni⁵², noul monument a fost simplu, modest ca aspect

inscripții trilingve este întâlnit și în cazul monumentului ridicat pe Câmpia Turzii în locul asasinării lui Mihai Viteazul, pe care textul a fost dăltuit în limbile maghiară, germană și latină (Bajusz 1987, p. 767-768, fig. 2).

⁴³ SJHAN, PGCO, nr. 4/1868, f. 5-6.

⁴⁴ SJHAN, PGCO, nr. 4/1868, f. 1-2, 5-6.

⁴⁵ SJHAN, PGCO, nr. 3/1855, f. 6-7.

⁴⁶ SJHAN, PGCO, nr. 3/1855, f. 6-7.

⁴⁷ SJHAN, PGCO, nr. 2/1844, f. 8-26.

⁴⁸ SJHAN, ITC, nr. 357, *Zusammenstellung des nach Rieden und Culturen vermessen Areal der ganzen Catastral-Gemeinde Siboth*, 1853, f. 3, 12.

⁴⁹ Nu este exclus ca *Chipul* să fie și un monument antic. A se vedea și studiul nostru dedicat problemei (Popa 2001). Un monument din piatră numit de localnici *La Chipu* este semnalat și descris între satele Peșteana și Densuș de către Aron Densușianu în anul 1864. Monumentul avea forma unei columne, cu opt laturi, prevăzut cu o nișă la partea superioară, deci nu prezenta o figură umană: Densușianu 1865, p. 196-197; Lazăr 2004, p. 176, 194-195.

⁵⁰ Descoperirea a fost semnalată de Alexandru Jula, ziarist și scriitor din Vinerea, stâlpul fiind văzut în tinerețea sa, atunci când l-a și semnalat muzeului din Alba Iulia, care nu ar fi făcut nimic pentru recuperarea sa (Jula 2011, p. 25).

⁵¹ Dörner 2002, p. 228.

⁵² Baci, Baci 1988, p. 60, înălțime ce ni se pare exagerată.

arhitectonico-stilistic⁵³ (fig. 2/1). Pe el se putea citi o inscripție în limba latină care amintea de importanța locului pe care Ștefan Báthory și Paul Kinszi au reputat celebra victorie împotriva turcilor, la baza căreia se aflau trecuți și cei sub patronajul cărora s-a reușit ridicarea monumentului: împăratul Francisc I și guvernatorului Transilvaniei, Gheorghe Bánffy II. Textul inscripției a fost copiat într-o formă, se pare incompletă, în manuscrisul lui Leopold Nagy din Orăștie⁵⁴, nu demult republicată parțial⁵⁵. O versiune credem noi mai bună a textului inscripției se află în manuscrisul unei alte lucrări, tot din secolul al XIX-lea, care aparține lui András Fodor. Acesta a copiat inscripția în modul următor, reprodușă de noi după manuscris:

*QVIS LOCUS CLADIS Stephani Bathori et Pauli Kinisi turcis datae Francisco I^o Augusto Imperante Georgio Banfi de Losontz gratio Gubernante*⁵⁶.

Inscripția s-ar fi încheiat, potrivit lui Leopold Nagy, cu anul 1819, acesta oferindu-ne și un alt text al inscripției: *Qvis Locus? cladis Stephani Bathori et Pauli Kinisi turcis datae Francisco I-mo Augusto Lege Imperante: Georgio Bánfi de Losoncz grate Gubernante 1819*⁵⁷. Cu toate acestea, anul precizat rămâne incert⁵⁸. Din nefericire, monumentul a avut o existență efemeră fiind distrus de revoluționarii maghiari în 1848-1849⁵⁹.

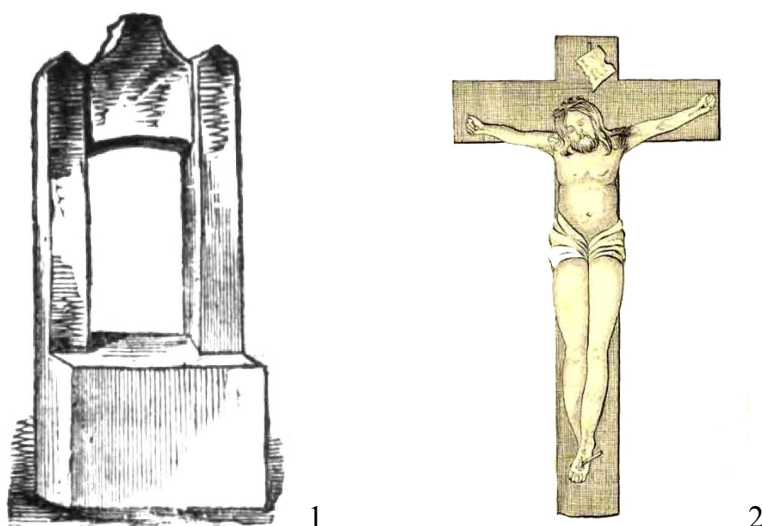

Fig. 2. Monument ridicat la Șibot în anul 1820 și distrus în 1848-1849 (1); crucifix (din filigoria?) de la Bințiți (a. Aurel Vlaicu) (2) (după László Kővári – 1; András Fodor – 2)

⁵³ Imaginea monumentului apare la László Kővári în anul 1847, înainte de a fi distrus (Kővári 1847, p. 274; Kővári 1866, p. 322).

⁵⁴ Branyitskai Nagy 1863, p. 4.

⁵⁵ Textul inscripției a fost reproduș de către Anton Dörner, odată cu prezentarea manuscrisului dedicat monumentului de pe Câmpul Pâinii, în următoarea formă: *Locul cladis Stephani Bathori et Pauli Kinisi turcis datae* (Dörner 2002, p. 228).

⁵⁶ Fodor f.a., vol. I, p. 13; vol. II, p. 5 (Bentzentz).

⁵⁷ Branyitskai Nagy 1863, p. 4.

⁵⁸ Nesiguranta stabilirii acestui an o găsim în faptul că din parcurgerea corespondenței privind ridicarea monumentului, aflăm că abia pe data de 22 februarie 1820 preotul Nagy Sándor cere consimțământul împăratului, primindu-l pe 19 mai a aceluiași an (Dörner 2002, p. 228). Pe de altă parte, András Fodor, care reproduce textul inscripției văzute de el, în două din tomurile sale aflate în manuscris, nu consemnează în niciunul dintre cazuri existența unui an pe monument (Fodor f.a., vol. I, p. 13; vol. II, p. 5).

⁵⁹ Hațegan 1978, nota 76; Dörner 2002, p. 228.

Monumentul din anul 1889

Ultimul monument ridicat pe *Câmpul Pâinii* trebuie să îl punem pe seama inițiativei lui Leopold Nagy, chiar dacă meritele sale nu-i sunt recunoscute în mod direct. Imediat după prezentarea la Cluj, în anul 1862, a comunicării sale dedicate vechiului monument, el face și un apel la cei de față pentru a marca, din nou, locul luptei într-un mod demn. Ca prim gest a donat acestui scop suma modică de 10 florini⁶⁰. Anton E. Dörner, cel care a repus în circulație informația, aprecia că intenția lui Nagy nu a avut niciun ecou⁶¹. Înființarea Societății de Istorie și Arheologie a comitatului Hunedoara va crea cadrul necesar punerii în operă a acestui proiect, între anii 1881-1886, membrii acesteia reușind să strângă suma necesară ridicării unui nou monument.

Monumentul de pe *Câmpul Pâinii*, terminat deja în anul 1886, va fi inaugurat la Șibot, mai târziu, abia pe data de 30 mai 1889, când se împlinesc 410 de la înclăștarea medievală. Presa maghiară a vremii a consemnat rapid evenimentul, ziarul *Vasárnapi Ujság*, în numărul său din 14 aprilie 1889, anunțând din timp ceremonia⁶². Revista istorică maghiară *Századok*, la rândul ei, anunța dezvelirea monumentului, în prezența preotului ortodox din Șibot și a preotului evanghelic din Orăștie, și publica într-unul din numerele apărute în același an, textul inscripției pusă pe monument cu acel prilej⁶³, cu următorul conținut:

„*Kenyérmező*

Báthory István erdélyi vajda és Kinizsi Pál temesi bán magyar vezérek nagy győzedelme az arszágduló törökön 1479. okt. 13-án Hunyádi Mátyás király dicső uralkodása alatt, 8.000 hazafi mellett 30,000 ellenség maradott a csatáterén.

Magyar, székely, szász es ólah együt védelmezte a közös hazát.

Az emlék költségeit kegyeletest utódoktól gyűjzötte dr. Miksa György.

A fellátást intézték: Hunyadmegye hatósága, s a megyei történelmi társaság 1886-ban I. Ferencz József király áldásos uralkodása idejében.

„Dicső múlt fénye ragyogjon át boldog jövődőbe!”

Istoria acestui monument descris în literatura maghiară cu termenul de *emlékoszlop* pare neclară, dacă nu am avea câteva indicii care să lămurească des invocatele lipsuri de informații. Termenul amintit poate însemna în maghiară fie „columnă”, fie „obelisc”, ambii nepotrivii, întrucât deasupra pedestalului se afla bustul de bronz al comitelui de Timișoara, Paul Kinizsi⁶⁴. La începutul secolului al XX-lea, în anul 1906, cu prilejul peregrinărilor sale ardelene, Nicolae Iorga îi lăsa monumentului o scurtă descriere: „lângă o stație mărunțică vezi abia un monument sărăcăcios, din care se înalță trofee aurite”⁶⁵. În anul 1919, monumentul este descris ca „o columnă în apropierea gării Sibor (Abenyer) [Șibot (Alkenyer) n.n.] în vârful căreia stau amintiri vitejești de bronz în memoria biruinței lui Matia de Hunedoara și a lui Pavel Chinezul asupra turcilor”⁶⁶.

⁶⁰ Branyitskai Nagy 1863, p. 4.

⁶¹ Dörner 2002, p. 228.

⁶² *Vasárnapi Ujság*, nr. 15 din 14 aprilie 1889 (XXXVI. évfolyam), p. 246.

⁶³ *Századok*, VI füzet/Június (XXIII. évfolyam), 1889, p. 560. Titulatura de „ban” cu care apare în inscripție Paul Kinizsi a generat o polemică pe marginea sa, la scurt timp (Pesty 1889, p. 663-664), dusă până de curând la Rady 2009, p. 18-23 (lucrare criticată sever, recent, la Sorin Forțiu, *Povești englezești despre denumirea Banatului*, online pe <http://www.banat.ro/Rady.pdf>).

⁶⁴ Vezi discuția la Forțiu, *Povești englezești...*, p. 1 și nota 6.

⁶⁵ Iorga 1906, p. 241; Iorga 1977, p. 140.

⁶⁶ Oprea 1977, p. 550, nota 7.

Localizarea sa o regăsim, în general, diferit în istoriografie, lucru derutant în orice efort de identificare a sa. De pildă, Ioan Hațegan, cu referire probabil la demersul Societății de Istorie și Arheologie a comitatului Hunedoara, afirma că ulterior anului 1848 „deasupra uneia dintre mormintele comune se ridică alt monument”⁶⁷. Prof. Ioan Mițariu, care a strâns multe informații despre monument, majoritatea lor corecte, afirma că statuia de bronz, care ar fi premers, potrivit tradiției, un monument din lemn, a fost strămutată de pe movila aflată lângă *Drumul Mare*, în gara din Șibot. Construirea noii șosele și izolarea fostului drum medieval ar fi fost motivul care ar fi justificat noua alegere⁶⁸. În alte cazuri se vorbește de două monumente distincte, unul ridicat de Societate, pe locul luptei, și un altul în gara din Șibot⁶⁹.

Credem că din cele prezentate și descrise mai sus nu ar trebui să mai existe dubii că ne aflăm, de fapt, în fața unui și aceluiași monument, ridicat încă de la bun început în gara Șibot (Alkenyér) (!). Revista *Századok* își informa cititorii săi, în luna iunie 1889, că inaugurarea monumentului s-a făcut în gara din Șibot⁷⁰ și să nu uităm că însuși Iorga în aceeași gară îl vede și îl descrie în anul 1906. Aici se află opera și actualmente, chiar dacă a mai „migrat”, uneori, fără voia sa și pe la Cugir⁷¹. Atât detaliile de formă, bustul de bronz, armele, descrise corespund perfect aspectului de astăzi. Monumentul are forma unei columne, cu un pedestal cubic, în care s-a fixat inscripția, peste care s-a ridicat un trunchi de piramidă, deasupra căreia se află un bust de bronz al unui cavaler în armură, cu coif (a cărei pană superioară a căzut și s-a pierdut în timp), în fața căruia se află încrucișate două arme (un buzdugan și o lance) și două steaguri (unul creștin și unul turcesc). Autorul sculpturii nu este cunoscut, la fel locul turnării sale⁷², dar se poate remarca înalta calitate a operei (fig. 9-10). Aspectul monumentului, în anul 1902 și într-o perioadă apropiată acestui an⁷³ a fost immortalizat în două fotografii de epocă, singurele la care am avut acces până în momentul de față și care ne readuc, prin imagini, înfățișarea inițială a sa. Pe acestea se mai pot observa două blazoane în formă de scut, din metal, aplicate pe două laturi ale soclului (fig. 9/1-2), care s-au pierdut și ele între timp.

Practic, singurul element nou pe care administrația română l-a adus, în anul 1929, cu ajutorul lui Nicolae Iorga, a fost să schimbe textul plăcii de marmură de pe soclu cu unul în limba română, care să marcheze succesul militar, dar din care transpiră nevoia de evidențiere a „românului Pavel Chinezu”. Dacă ar fi să dăm crezare lui Ioan Mițariu, placa monumentului a fost doar întoarsă și rescrisă⁷⁴, cu următorul text (fig. 3), transcris de noi mai jos:

⁶⁷ Hațegan 1978, p. 274, nota 76.

⁶⁸ Mițariu 2004, p. 54, 58.

⁶⁹ Popa 2001, p. 205; Lazăr, David 2010, p. 22.

⁷⁰ *Századok*, VI füzet/Június (XXIII. évfolyam), 1889, p. 560. Informația este publicată mai târziu și în *RN Lexikona* 1914, p. 473, care plasează inaugurarea, în mod greșit, în anul 1890.

⁷¹ <http://www.medievistica.ro/texte/tribuna/opinii%20libere/CampulPainii/CampulPainii.htm>.

⁷² S-a avansat ipoteza turnării bustului la Uzinele de Fier din Cugir, lucru deloc improbabil (Mițariu 2004, p. 54), dar greu de demonstrat.

⁷³ Ciugudean *et al.* 2011, p. 201 (foto dreapta jos).

⁷⁴ Mițariu 2004, p. 58. Versiune perfect plauzibilă, întrucât dacă este să comparăm cele două plăci inscripționate în anul 1889 și 1929, vom putea observa că ambele sunt identice ca dimensiuni și fixate pe soclu în același loc.

„ACEST MONUMENT
A FOST AȘEZAT ÎN AMINTIREA STRĂLUCITEI BIRUINȚE RE-
PURTATE DE ARMATELE ARDELENE SUB CONDUCEREA VOE-
VODULUI ȘTEFAN BATHORI ASUPRA TURCILOR ÎN BĂTĂLIA
DE PE
CÂMPUL PÂINII
LA 13 OCTOMVRIE 1479,
CU AJUTORUL EROULUI ROMÂN, COMITELE DE TIMIȘOARA
PAUL CHINEZUL,
CARE SOSIND PE CÂMPUL DE LUPTĂ ÎN CLIPA HOTĂRÂTOA-
RE, PRIN VITEJIA SA EXTRAORDINARĂ, A ÎNSUFLEȚIT PE
LUPTĂTORII ARDELENI OBOSIȚI, LE-A ÎNLESNIT BIRUINȚA
DESĂVÂRȘITĂ ȘI A MÂNTUIT, PE TIMP DE O JUMĂTATE DE
VEAC, ARDEALUL DE PRIMEJDIA STĂPÂNIRII TURCEȘTI”

Fig. 3. Piedestalul monumentului actual din Șibot, cu textul din anul 1929

Nu mai insistăm aici cu discuția asupra personajelor, devenite legendare, care apar în textul inscripției. După „filtrul” istoric al ultimului veac rămâne de răspuns la întrebarea dacă, într-adevăr, personajul de pe monument este Paul Kinizsi/Paul Chinezu,

atribuire pe care nimeni nu a pus-o la îndoială. Cu toate că în ambele inscripții (în maghiară și română) Ștefan Báthory apare primul, înaintea lui Kinizsi, cel al cărui bust cu chipul misterios, acoperit de viziera coifului și pregătit să prindă în mâna dreaptă buzduganul, nu poate fi altul decât comitele Timișoarei, comandantul armatei regale (apoi de sud) a Ungariei, Paul Kinizsi. Cel puțin așa o afirma la momentul prezentării inaugurării monumentului din gara Șibotului revista *Századok*, care informa că pe columnă se află *Kinizsi Pál mellszobrával* (bustul lui Paul Kinizsi)⁷⁵. Iată că imaginea legendară datorată vitejiei, dar mai ales „recuperării” eroului Ungariei în istoriografia veacului al XIX-lea s-a repercutat și la nivelul intelectualității maghiare hunedorene, nu doar la nivelul sensibilităților românești dăltuite în piatră de marele Iorga. Este motivul pentru care considerăm că o discuție ținută în jurul originii etnice a salvatorului de pe *Kenyérmező* nu își mai are sensul în acest context⁷⁶. Este posibil ca decizia Societății de Istorie și Antichități a județului Hunedoara să fi venit și pe fondul prezenței atât de vii a lui Paul Kinizsi / Paul Chinezu în folclorul și legendele zonei și ale fostului județ Hunedoara.

Filigoria

Fie pe locul vechiului mausoleu intrat în ruină și apoi dispărut, fie, mai probabil, pe o altă dintre movilele ridicate pe *Câmpul Pâinii*, aflată astăzi la marginea sudică a satului Aurel Vlaicu (fost Bințiți) în epoca modernă a fost ridicată o construcție menită să amintească de eroii luptei medievale. Acest edificiu, de fapt un pavilion (*filigoria*), construit din grija baronului Orbán Antal, va constitui un loc de pelerinaj sau va servi ca punct de oprire pentru călătorii aflați în trecere. Filigoria⁷⁷ se prezenta ca o construcție din piatră, cu planul pătrat (se precizează laturile de câte 26 picioare) și acoperișul în stil baroc, în două registre. Imaginea păstrată ne prezintă un interior deschis, cu acces (prin câte trei penetrări) pe toate laturile, prin deschiderile practice între stâlpii masivi de zidărie. Potrivit desenului păstrat al construcției, este evident că edificiul se afla deasupra unei movile, cu vegetație împrejur. Pe pereții filigoriei se puteau citi mai multe inscripții, care nu erau altceva decât o seamă de poezii populare dedicate luptei și eroilor de la 1479, cu autor necunoscut, care se pare că circulau de mult timp în anumite medii⁷⁸ (fig. 4).

⁷⁵ *Századok*, VI füzet/Június (XXIII. évfolyam), 1889, p. 560.

⁷⁶ Pentru ultimele discuții asupra problemei, vezi Drăgan 2007, p. 76-82; Popa 2010, p. 270; Popa 2011, p. 588.

⁷⁷ Desigur, asupra terminologiei adecvate unei astfel de construcții pot exista controverse, termenul de *filigorie*, poate nefiind cel mai potrivit. L-am utilizat, întrucât așa l-a consacrat și Gábor Döbrentei, cel care descrie construcția la începutul veacului al XIX-lea (Döbrentei 1816, p. 184-185). Însă, pe rolul de loc de promenadă, prin poeziile inscripționate și, probabil, alt mobilier sumar, clădirii îi putem întrevădea și o funcție de mausoleu.

⁷⁸ Kemény József, într-o scrisoare din anul 1850 adresată lui Mike Sándor, îi semnală acestuia existența unei poezii în limba maghiară scrisă în anul 1840, în fapt copia acelor inscripții ce puteau fi văzute cândva în grădina baronului Orbán Antal din Bințiți (în original: *in quaestione positum Carmen vix aliud fuisse, quam copiam inscriptionum illarum, quas de pugna in Kenyérmező hortus Baronum Orbán in Benczenz prope hunc campum exhibit*; mulțumim și cu acest prilej dr. Radu Ardevan pentru înlesnirea traducerii din limba latină a acestui text) și se arăta mirat de faptul că doi neobosiți istorici ai timpului, care cunoșteau zona, Benkő József și Kővári László, nu i-au acordat interes. Poezia ar fi existat și într-un manuscris mai vechi aflat în posesia lui Benedek István, profesor gimnazial din Sibiu (Gazda 1943, p. 24). De altfel, Döbrentei Gábor publica în anul 1816 poeziile filigoriei, care erau în număr de patru, precizându-le și locul exact pe monument: ușa dreaptă, deasupra ușii, la stânga ușii și spre câmp (Döbrentei 1816, p. 185-187).

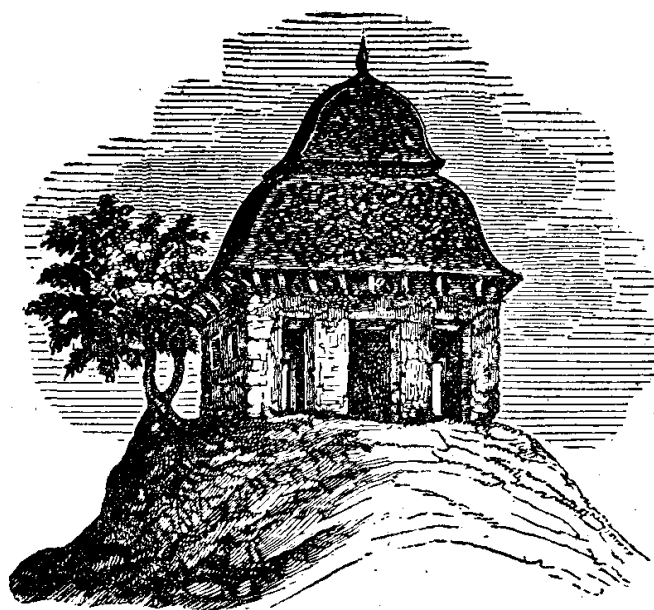

Fig. 4. Filigoria ridicată pe *Câmpul Pâinii* (începutul secolului al XIX-lea)
(după Kristóf György – 1; László Kővári - 2)

Deci, este exclus ca imaginea să corespundă locului fostei capele Báthory, supoziție susținută și de faptul că edificiul descris este situat într-un context ce corespundea la timpul respectiv localității Bințiți (astăzi Aurel Vlaicu), deci se afla către vestul *Câmpului Pâinii*. Iar imaginea movilei reprodusă în desenele filigoriei corespund perfect morfologiei actuale ale movilei (fig. 6) aflată nu departe de fostul conac al baronului Orbán Antal din Bințiți.

Cât privește datarea pavilionului, nu deținem date concrete. Cu toate că imaginile cunoscute, publicate de către László Kővári, datează din anii 1852 și 1866⁷⁹ - fapt ce l-a determinat pe Ioan Hațegan să plaseze construcția în a doua jumătate a secolului a XIX-lea⁸⁰ -, o descriere a filigoriei încă din anul 1816, datorată lui Gábor Döbrentei⁸¹, ne lasă să-i întrevădem o vechime ce coboară cel puțin până la începutul aceluiași veac. Momentul până la care a dăinuit în timp construcția nu ne este cunoscut.

Filigoria era înzestrată, probabil, și cu alte piese de mobilier, din păcate necunoscute. Un crucifix (fig. 2/2), al cărui desen s-a păstrat în manuscrisele lui András Fodor, indicat cu loc de proveniență Bințiș⁸², este foarte posibil să provină din interiorul acestei construcții.

Un lucru este evident și merită subliniat, în încheiere: interesul față de monumentele *Câmpului Pâinii* a fost îndreptat, aproape exclusiv, către capelă și mult prea puțin către mausoleul de pe movila celor căzuți în toamna lui 1479. Pe cel din urmă, atât autoritățile transilvănene, cât și călătorii străini îl ignoră; ultimii nici măcar nu îl mai consemnează. Doar topografiile militare ai împăratului austriac Iosif al II-lea și memoria colectivă a localnicilor îi precizează locul, numele și semnificația. Apariția filigoriei de la Bințiș (actual Aurel Vlaicu), pe o altă movilă funerară legată de bătălie, a complicat și mai mult încercările de identificare și localizare a monumentelor *Câmpului Pâinii*. După părăsiri, căderi în ruină, distrugeri, refaceri, în anul 1919, după trecerea în administrația românească, pe prima listă a monumentelor din județul Hunedoara, se mai găsea doar monumentul cu bust închinat luptei de la 1479 de pe *Câmpul Pâinii*, ridicat în gara din Șibot de către Societatea de Istorie și Arheologice a comitatului Hunedoara⁸³. După cel de-al doilea război mondial monumentul a trecut în grija Uzinelor din Cugir, așa cum o arată o plăcuță de metal aplicată discret pe pedestal. Starea actuală a monumentului de la Șibot nu este una de invidiat, așa că are toate șansele să aibă soarta celor anterioare. Probabil că, în condițiile actuale de izolare aproape completă a gării din Șibot, s-ar impune o strămutare a monumentului într-o altă locație mult mai circulată, fie pe locul vechii capele ridicată de Báthory, fie pe marea movilă, peste vechiul mausoleu.

Și în cazul monumentelor comemorative de pe *Câmpul Pâinii*, fie ele medievale, fie moderne, ignoranța nu a avut coloratură etnică. Precum eroii luptei de la 1479 și monumentele au căzut victimă a uitării, apoi a disputelor naționale. Maghiari, sași sau români, cu toții au uitat că respectul pentru înaintași trebuie materializat și în fapte, nu doar în intenții. Iar un prim demers util ar fi refacerea unei tradiții de comemorare în comun a eroilor Evului mediu transilvănean. Jerbele cu tricolorul Ungariei puse pe mormântul lui Ioan de Hunedoara la Alba Iulia și cele cu tricolorul României sprijinite pe monumentul cu bustul lui Paul Kinizsi de la Șibot ar putea să însemne că - deși fac parte din etnii opuse celor care-i cinstesc -, urmașii și-i asumă, dar îi și revendică într-un mod care transcende astăzi nu doar istoria scrisă, ci și naționalitatea. În continuarea celor spuse de noi, prind, peste timp, tot mai multă substanță spusele lui Leopold Nagy din Orăștie, care în comunicarea sa de la Cluj din anul 1862, afirma următoarele: „Monumentul de pe *Câmpul Pâinii* este important nu numai prin faptul că depune

⁷⁹ Kővári 1852, p. 274; Kővári 1866, p. 322; Kristóf 1925, p. 42; reproduceri ale edificiului și la Hațegan 1978, nota 76, fig. 5; Popa 2001, fig. 2; Popa 2011, fig. 128/2.

⁸⁰ Hațegan 1978, p. 273, fig. 5.

⁸¹ Döbrentei 1816, p. 184-185.

⁸² Fodor f.a., vol. VI, Tab. XXX/c.

⁸³ Oprea 1977, p. 550, nota 7.

mărturie pentru gloria noastră străveche, ci, în special, prin felul în care a făcut cunoscut că numai prin forța comună ale celor trei națiuni ale țării – maghiari, sași și români – au putut fi dobândite strălucirile victoriei asupra turcilor”⁸⁴.

Câmpul Pâinii a însemnat, cu siguranță, mult prea mult pentru istoria Ardealului ca să ne permitem luxul ignoranței eroilor săi sau a monumentelor ridicate aici de-a lungul veacurilor. Sau nu?

Abrevieri

- SJHAN, ITC – Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, Fond *Inspectoratul tehnic cadastral*.
- SJHAN, PGCO – Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, Fond *Protopopiatul greco-catolic Orăștie*.

Bibliografie

- Baciu, Baciu 1988 – A. Baciu, P. Baciu, *Valea Grădiștii*, București, 1988.
- Bajusz 1987 – I. Bajusz, *Documente inedite despre un monument dedicat lui Mihai Viteazul pe Câmpia Turzii*, în *ActaMP*, XI, 1987, p. 765-772.
- Bodó 2012 – C. Bodó, *Începuturile Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara*, în *Sargetia*, S.N., III, 2012, p. 372-385.
- Brancovici 1987 – Gh. Brancovici, *Cronica românească*, ediție critică de Damaschin Mioc, Marieta Adam-Chiper, București, 1987.
- Branyitskai Nagy 1863 – L. Branyitskai Nagy, *A kenyérmezei ütközet és emlékszoja*, în *Vásarnapi Ujság*, 1, 1863, p. 3-4.
- Călători străini 1968 – *Călători străini despre Țările Române*, vol. I (coord. Maria Holban, Matilda M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, 1968.
- Călători străini 2000 – *Călători străini despre Țările Române*, vol. XI (coord. Maria Holban, Matilda M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, 2000.
- Ciugudean et al. 2011 – H. Ciugudean, I. S. Mircea, C. F. Bota, *Colecții și colecționari. Oameni și locuri din județul Alba. Colecția Cristian Florin Bota*, Alba Iulia, 2011.
- Densușianu 1865 – A. Densușianu, *Suveniri și impresiuni de caletoria (XII-XIV)*, în *Familia*, 16, 1865, p. 194-197.
- Döbrentei 1816 – G. Döbrentei, *A benczenczi filegória. Kenyérmezeje szélén*, în *ErdMúz*, V, 1816, p. 184-187.
- Dörner 1991 – A. E. Dörner, *Începuturile mișcării rákocziene în valea Mureșului. Căderea Orăștiei în lumina unor izvoare inedite (decembrie 1703-martie 1704)*, în *Crisia*, XXI, 1991, p. 203-230.
- Dörner 2002 – A. E. Dörner, *Câmpul Pâinii într-un manuscris din veacul al XIX-lea*, în *AIIGB*, XLI, 2002, p. 225-229.

⁸⁴ Dörner 2002, p. 227.

- Drăgan 2007 – I. Drăgan, *Câmpul Pâinii (1479) – „O luptă de români contra românilor”*, în vol. ed. Nicolae Edroiu, Susana Andea, Șerban Țurcuș, *Națiune și europenitate. Studii istorice. In honorem magistri Camilli Mureșanu*, București, 2007, p. 76-82.
- Fabini 1998 – H. Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Band 1, 1998.
- Fodor f.a. – A. Fodor, *[Date arheologice din Transilvania]*, vol. I-VI, mss. [Sec. 19] (http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/patrimoniu/BCUCLUJ_FCS_MS754III.pdf).
- Gazda 1943 – F. Gazda, *Gróf Kemény József és Mike Sándor levelezése*, Erdélyi Tudományos Füzetek, 156, Kolozsvár, 1943.
- Hațegan 1978 – I. Hațegan, *Bătălia de pe Câmpul Pâinii (13 octombrie 1479)*, în *Apulum*, XVI, 1978, p. 261-274.
- Hațegan 1994 – I. Hațegan, *Pavel Chinezu*, Timișoara, 1994.
- Iliescu, Istrate 1974 – I. Iliescu, T. Istrate, *Orăștie 750 de ani*, Deva, 1974.
- Iorga 1906 – N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. I, București, 1906.
- Iorga 1977 – N. Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. 1, București, 1977.
- Jula 2011 – Al. Jula, *Leul Transilvaniei - Pavel Chinezu -*, Alba Iulia, 2011.
- Kövári 1847 – L. Kövári, *Erdélyország statistikája*, Kolozsvár, 1847.
- Kövári 1852 – L. Kövári, *Erdély régiségei*, Pest, 1852.
- Kövári 1866 – L. Kövári, *Erdély építészeti emlékei*, Pesten-Kolozsvár, 1866.
- Kristóf 1925 – G. Kristóf, *Jókai napjai erdélyben*, Cluj, 1925.
- Kruppa 2010 – T. Kruppa, *A Báthoryak szentkultusza és a pietas Bathoriana*, în *MKSz*, 126, 3, 2010, p. 327-349.
- Lazăr 2004 – I. Lazăr, *Județul Hunedoara în descrierile de călătorie ale lui Aron Densușianu (1864)*, în *Sargetia*, XXXII, 2004, p. 173-216.
- Lazăr, David 2010 – I. Lazăr, D. David, *Vinerea – monografie. 700 de ani de la prima atestare documentară*, Alba Iulia, 2010.
- Léstyán 2000 – F. Léstyán, *Megeszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai*, II, Alba Iulia, 2000.
- Lupaș 1933 – *Cronicari și istorici români din Transilvania. Școala Ardeleană*, vol. I, ediție comentată de Ioan Lupaș, Craiova, 1933.
- Mițariu 2004 – I. Mițariu, *Șibotul sat de pe Câmpul Pâinii*, Blaj, 2004.
- Müemlékei 1906 – P. Gérecze ed., *Magyarország műemlékei*, vol. II, Budapest, 1906.
- Négyesi 2011 – L. Négyesi, *A kenyérmezei csata*, în *Örökös háború két világ határán - katonák, fegyverek és hadviselés a török elleni küzdelemben*, Nyíregyháza, 2011, p. 27-36.
- Olahus 1763 – Nicolaus Olahus, *Hungaria et Atila*, Viena, 1763.

- Olahus 1968 – *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul) (1493-1568). Texte alese*, studiu introductiv și note I. S. Firu, Corneliu Albu, București, 1968.
- Olahus 1999 – Nicolaus Olahus, *Ungaria. Atila*, traducere, cuvânt înainte și note Antal Gyöngyvér, Iași, 1999.
- Olahus 2002 – Nicolaus Olahus, *Opere. I. Ungaria. Chronicon*, București, 2002.
- Opriș 1977 – I. Opriș, *Unele probleme privind începuturile activității Comisiunii monumentelor istorice – Secția pentru Transilvania*, în *ActaMN*, XIV, 1977, p. 547-562.
- Pavelescu 1997 – Gh. Pavelescu, *Bătălia de pe Câmpul Pâinii reflectată în tradiția orală*, în *Corviniana*, III, 1997, p. 85-91.
- Pesty 1889 – F. Pesty, *Az úgynevezett temesi bánság*, în *Századok*, VIII füzet/Augusztus (XXIII. évfolyam), 1889, p. 663-664.
- Popa 2001 – C. I. Popa, *Monumente comemorative închinate luptei de la 1479 ridicate pe Câmpul Pâinii*, în *PA*, I, 2001, p. 202-206.
- Popa 2010 – Cristian I. Popa, *Lupta de pe Câmpul Pâinii (13 octombrie 1479). De la universalitatea lied-ului medieval la recuperarea eroilor naționali*, în *Terra Sebus*, 2, 2010, p. 269-306.
- Popa 2011 – C. I. Popa, *Valea Cugirului din preistorie până în zorii epocii moderne. Monumenta Archaeologica et Historica*, Cluj-Napoca, 2011.
- Rady 2009 – M. Rady, *Controverse istorico-istoriografice privind toponimul „Banat”*, în vol. ed. Victor Neumann, *Identitate și cultură. Studii privind istoria Banatului*, București, 2009, p. 18-23.
- RNLexikona 1914 – *Révai Nagy Lexikona*, XI, Budapest, 1914.
- Szakály, Fodor 1998 – F. Szakály, P. Fodor, *A kenyérmezei csata (1479. október 13.)*, în *Hadtörténelmi Közlemények*, 111, 2, 1998, p. 309-352.
- Veszprémy 2010 – L. Veszprémy, *A kenyérmezei csata (1479) emlékezete*, în *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 45, 1, 2010, p. 33-42.
- Veszprémy 2011 – L. Veszprémy, *A kenyérmezei csata. Az idő és tér szerepe a határvédelmi harcokban*, în *Örökös háború két világ határán - katonák, fegyverek és hadviselés a török elleni küzdelemben*, Nyíregyháza, 2011, p. 9-25.

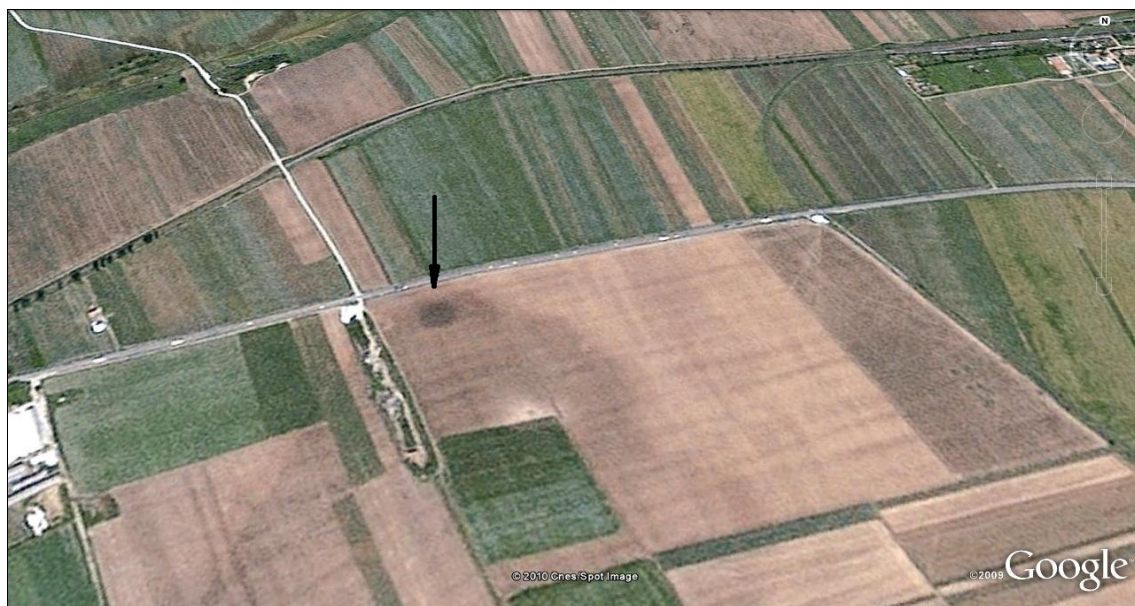

Fig. 5. Movila de la Șibot cu osemintele celor căzuți în lupta de la 1479 peste care s-a ridicat mausoleul lui Matia de Hunedoara (prelucrat după Google Earth)

Fig. 6. Movila de la Aurel Vlaicu (f. Bințiți) pe care a fost ridicată filigoria lui Orbán Antal (foto 2009)

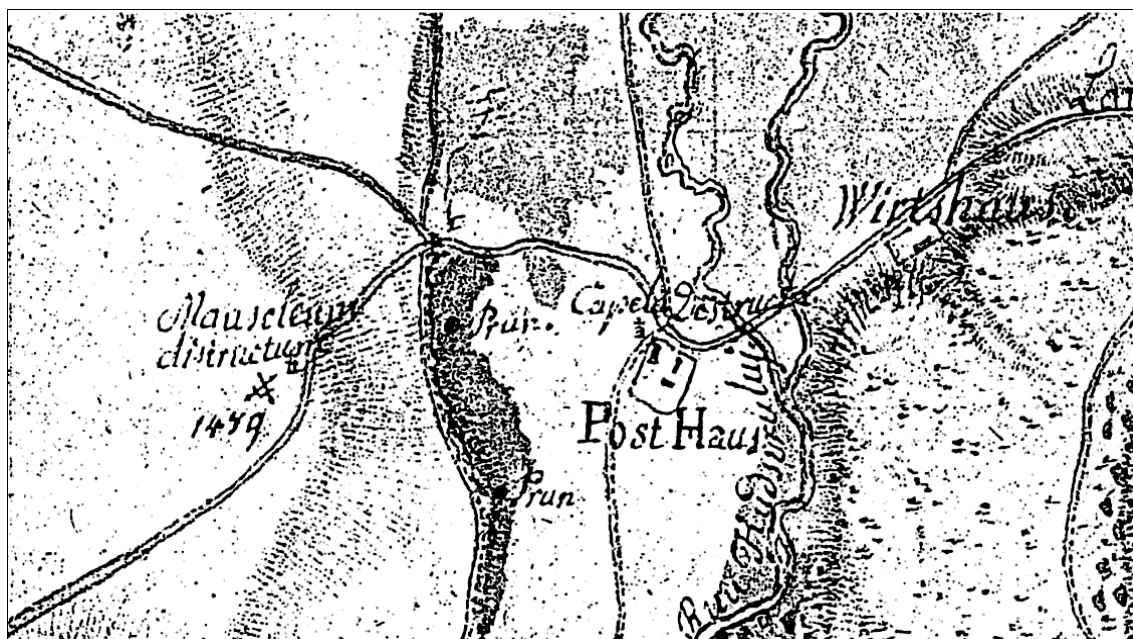
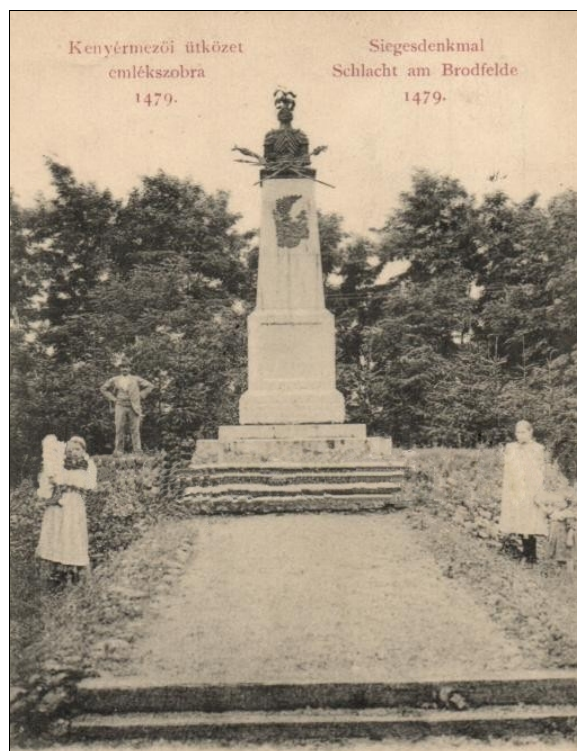

Fig. 7. Hartă din anul 1779, cu plasarea celor două monumente ridicate pe Câmpul Pâinii

Fig. 8. Hartă din anii 1763-1785, cu plasarea celor două monumente ridicate pe Câmpul Pâinii

1

2

Fig. 9. Monumentul din gara Șibot în vederi din anul 1902 (1) și de la începutul secolului al XX-lea (2) (1 – inedit; 2 – după Ciugudean *et al.* 2011)

1

2

Fig. 10. Monumentul actual din gara Șibot dedicat luptei de la 1479, ridicat la 1889, cu sprijinul Societății de Istorie și Arheologie a comitatului Hunedoara (foto anul 2011)

The Bread Field and Its Monuments. Birth and Setting of a Symbol

Abstract

Honoring the Christian victory against the Turks at the Bread Field (*Câmpul Pâinii*), from October 13th 1479, several monuments were erected to commemorate the battle and those that have fallen. They were erected by the initiative of king Matthias Hunyadi and the Transylvanian ruler István Báthory.

Recovering of the data on these monuments was possible by using the information offered by foreign travelers, humanist writers and the study of modern maps, in particular. We can establish that in fact, on the Bread Field, two distinct monuments were erected, often mistaken for each other and parted by a considerable distance.

The king of Hungary apparently opted for the construction of a mausoleum on the highest earth mound under which most of the bodies of those fallen in battle were laid. István Báthory erected a chapel on the spot where his life was saved during the battle. Both monuments were erected towards the end of the 15th Century, without knowing the exact date. The chapel was in the custody of Orăștie township, with annual religious ceremonies being held for the Christians fallen in this battle. Two centuries later it will fall into ruin, requiring major restoration. It will survive for another century and eventually will be demolished, the construction material being reused. The same fate was shared by the mausoleum. Both monuments still appear in the Austrian maps (*Josephinische Landaufnahme*), created between 1765 and 1783.

In the modern era new monuments will take the place of those disappeared. It is worth mentioning the monument that was raised with the care of the Reformed priest of Orăștie, Nagy Sandor, in 1818 but was later destroyed by Hungarians during the 1848-9 revolution. An older construction is the Baroque style pavilion (*filigoria*) built on one of the burial mounds, a construction that also disappeared with time.

The neglect and ignorance of those that followed has seen most of the monuments from the Bread Field battleground forgotten and destroyed. The last monument raised here was dedicated to Paul Kiniszi and was revealed to the public nearby the Șibot train station in 1889 by the Hunedoara county Society for Archaeology and History, a monument that can still be seen today.

List of Illustrations

- Fig. 1.** The stylized depiction of the Bread Field mausoleum on the Emanuel Stenghri map, *Descriptio ac delineatio totius Hungariae et Transylvaniae*, of 1664 (1) and that belonging to the cartographers M. Stier and M. Endtez of 1687 (2)
- Fig. 2.** The monument erected at Șibot in 1818 and destroyed during the 1848-9 revolution, and crucifix (from *filigoria*?) from Bințiți (2) (according to László Kővári – 1 and András Fodor – 2)
- Fig. 3.** The base of the present monument in Șibot, bearing an inscription from 1929
- Fig. 4.** The kiosk (*filigoria*) erected on the Bread Field battleground (beginning of 19th Century) (according to Kristóf György – 1 and László Kővári – 2)
- Fig. 5.** The Șibot burial mound, bearing the remains of those fallen in the battle of 1479 on which once rose the mausoleum built by king Matthias Hunyadi (from Google Earth)
- Fig. 6.** Mound from Aurel Vlaicu (Bințiți) that was raised *filigoria* Antal Orbán (photo 2009)
- Fig. 7.** A 1779 map depicting the two monuments raised on the Bread Field battleground
- Fig. 8.** A map dated between 1763 and 1785, with the location of the two monuments raised on the Bread Field battleground
- Fig. 9.** The monument from Șibot train station, dedicated to the 1479 battle, erected in 1889, since 1902 (1) and the beginning of the twentieth century (2) (after Ciugudean *et al.* 2011 – 1; inedited – 2)
- Fig. 10.** The nowadays monument from Șibot train station, dedicated to the 1479 battle, erected in 1889 with the support of the Hunedoara county Society for Archaeology and History